

Güney Azərbaycan çağdaş ədəbi prosesinə bu günümüzdən baxış

"Güneydə bu gün vahid ədəbi dil, min təessüflər ki, hələ də tam şəkildə formalşa bilməyib..." . Bu fikirlərin müəllifi tədqiqatçı-alim Esmira Fuadın bu yaxınlarda işq üzü görmüş kitabı belə adlanır: "Güney Azərbaycanda çağdaş ədəbi proses". Esmira Fuadı oxuculara geniş şəkildə təqdim etməyə ehtiyac duyulmasa da bir neçə sözlə onun bu mövzuda dəyərli bir şey yazmaq haqqının və yaradıcılıq potensialının olduğunu söyləyə bilərik. Çünkü hazırda AMEA-nın Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı şöbəsinin aparıcı elmi işçisi olan, Amerika Bioqrafiya İnstitutu tərəfindən Cənubi Azərbaycan Ədəbiyyatı üzrə ekspert seçilən Esmira Fuad, həm də "Şəhriyar poeziyasında xalq həyatı", "Məhəmmədhüseyn Şəhriyar (həyatı, ədəbi mühiti və yaradıcılığı)", "Söz sərrafi Şəhriyar", "Şəhriyar yaradıcılığının poetik qaynaqları" kitablarının müəllifidir. Cənub mövzusunda daha iki: "Üzü Təbrizə" adlı kitabı və "XX əsr Cənubi Azərbaycan epik şeiri" monoqrafiyası isə çap prosesindədir.

Tek Azərbaycanın deyil, bütün türk dünyasının 20-ci yüzildə yetişdirdiyi ən böyük şairlərdən biri olan Məhəmmədhüseyn Şəhriyara həsr etdiyi kitablarda ədəbi müxtəlif cəhətlərdən təhlil edərək oxucu qarşısında yeni pəncərələr, yeni üfüqlər açan, onu yeni aləmlərə götürməyi bacaran Esmira Fuadın təqdimatında oxucu ustası daha yaxşı anlayır, anlaşıqca sevir, onun əsərlərinə daha çox maraq göstərir. Sadə dili və özünəməxsus üslubuya oxucunun diqqətini özünə çekən Esmira xanımın "Güney Azərbaycanda çağdaş ədəbi proses" (2011-2014) adlı kitabı da həmin ədəbi bədii sehrin təsirindədir. Burada onun qələminin gücü, hünəri aydın görünür. Onun əsas məqsədi çağdaş Güney yazarlarından, bir əsərə yaxın müddətdə onların mübarizə və söz cəbhəsindəki çabaları nəticəsində yaratdıqları ədəbiyyatın son durumundan, Güneydə cəreyan edən ədəbi prosesdən söz aqmaqdır.

"Ədəbi prosesin inkişafında dil məsəlesi ən vacib faktordur. Sözlərinin əksəriyyəti danışq dili ilə ədəbi dilin fərqləndirilməsinin gərəksiz sayir və əsərlərini danışdıqları tərzdə, yaxud şivə və dialektə uyğun yazımaqda davam edirlər"—deyən müəllif Güney şair və yazıçılarının ədəbi dil anlayışı ilə bağlı özəl fikir və qənaətlərinə nəzər yetirərkən yazar ki, vaxtılı böyük türk şairi Nazim Hikmət yazdıqlarını "Yalnız konuşduğumuz dili yazmayacağız, konuşmamızı esas olarak alacağız, fakat bu temelin üstüne biz yenidən bir dil yaratacağız" prinsipi ilə qələmə alır, əsas məsələnin yalnız yazarın yaradıcılıq üslubunda, dilinin təzəliyində, yəni yeniliyində olduğunu düşünürdü.

Bu mənada: "Əslində Güneydə də ziyalıların bir araya gələrək, tutaq ki, Şəhriyarin "Heydərbaba-salam" adlı şah əsərini yaratdığı xalq danışq dilini—Təbriz şivəsini əsas götürərək vahid sistemli ədəbi bir dilin formalşdırılmasına nail olması mümkündür". Lakin bu məsələ hələ ki, açıq qalır.

Çağdaş ədəbi prosesin müxtəlif qollarını təhlil edərək ümumi bir mənzərə yaratmağa çalışan müəllif qeyd edir ki, bu gün Güneydə dinamik inkişaf edən ədəbi prosesin diqqətçəkən yönündən biri son illərdə böyük maraq, rəğbət və diqqət göstərilən ədəbi tənqiddir. O, bu sahədə daha tutarlı fikir söyləyən qələm sahiblərinə istinad edir, nümunələr götərir. Kitabı oxuduqca, bu gün Güney ədəbiyyatının öndə gedən şair, yazıçı və tədqiqatçılarının bir ziyan kimi narahatlığı, türkçənin gələcəyi ilə bağlı əndişəsi haqda geniş təsəvvür yaranır. Millətin, xalqın ziyalısının bu cür düşüməsini, ana dilinin azadlığı, tərəqqisi naminə çabalar göstərməsini, var gücü ile savaşmasını təbii hal hesab edən müəllif bu sıradə çağdaş poeziyanın nümayəndələri Ə.Daşqın, H.Qaraçay, M.Əzizpur, H.Şahbazi, N.Əzheri, N.Merqati və başqalarının adlarını xüsusiələ qeyd edir.

Son illərdə ədəbi tənqidə münasibətin dəyişdiyini qeyd edən müəllif: "Əlinə qələm alıb şeir yazmağa başlayanların ilk tənqid hədəfi özünəqədərki nəslin yazarları, yaxud da müasirləri, onların əsərləri olur, "Dədəm mənə kor deyib, gələnə-gedənə vur" deyib prinsipi ilə əllərinə keçəni xışlayanlara rəğmən "çağdaş ədəbiyyatda imzası olan hər bir qələm adamına qısqanlıq duygusu ilə yanaşmadan yüksək dəyər verməyi bacaran" Hadi Qaraçay, Hümmət Şahbazi, Əziz Səlami, Nadir Əzheri, Həmid Arğış, Əli Daşqın və başqalarının ziyanı narahatlığını da diqqətə çəkir. Bu sahədə yaranmış boşluqları doldurmağa çalışan tədqiqatçıların əsərlərini "yeni yaranan əsərlərə ədəbi tənqidin yeni münasibəti" kimi dəyərləndirərək yazar: "Bu uğurlu addımların sırasına Eyvaz Tahanın "Dil varlığın evidir" kitabı

haqqında ədəbi yaradıcılığını çox bəyəndiyim, şeirlərini yüksək dəyərləndirdiyim Hadi Qaraçayın "Dil varlığın eviymiş" böyük həcmli təhlil-inçələmə yazısını, Qadir Cəfərin "Poema özəlliyi və poetika gözəlliyi" (qeydləri)ni və Kiyan Xiyavın Ruqiyə Kəbirinin susənber yazıları üstündə bir not olaraq qələmə aldığı "Nana yarpağında qadın hörümçək" adlı yazısını da kamali-ədəblə əlavə edə bilərik".

Bu gün Güney Azərbaycanda mövcud olan ana dili problemini və ədəbi tənqidin zəifliyinin səbəbini ana dilində təhsilin olmaması ilə bağlayan Ruqiyə Kəbirinin: "Professional tənqidimizin olma-

ması səbəbindən əsərlər ciddi halda tənqid olunmur. Ədəbi tənqid boşluğu, mühafizəkar və patiarxal psixologiya, "öy məni-öyüm səni" cərgələri və b... nə-dənlərin ucbatından ədəbiyyatımızın durumu biz gəncləri çox kədərləndirir" fikirlərini, professional tənqidin və tənqidçilərin yanmasının zəruriliyindən bəhs edən doktor Hüseyin Süleymanoğlu bir növ təsdiqləyərək düşündüyünü belə ifadə edir: "Bu gün hər zamankindan daha çox şeirimizin tənqid və tənqidçiye ehtiyacı vardır. Bir fransız tənqidçi: "Pis bir tənqid belə, yol-göstəricisi ola bilər" deyir. "Bizdə isə nə yaziq ki, pis bir tənqidçi belə yoxdur".

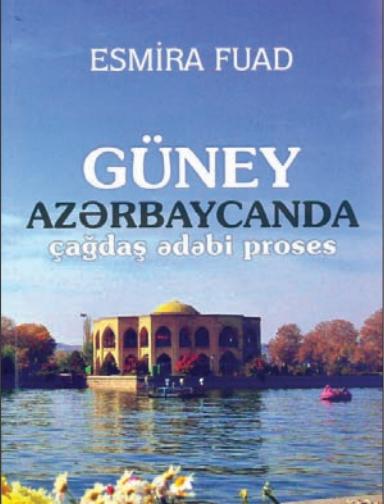
Esmira Fuad kitabı sonrakı bölmələrində ədəbi prosesin müxtəlif hədəflərini təhlil edir, onun ayrı-ayrı qollarına münasibət bildirir. Bütövlükdə Azərbaycan uşaq ədəbiyyatındaki mövcud mənzərəni yaratmaqla, Güney Azərbaycanda və İranda uşaq ədəbiyyatının təməlini Səməd Behrənginin məsləkdaşı və qələmədaşı Mərziyə Üsküldü Dalğa ilə birlikdə qoyduğunu qeyd edən müəllif bugünkü nümayəndələrin adını hörmətlə çəkir. Nadir Əzherinin bu haqda fikirlərinə istinadən yazır: "İndiki vaxtda, gözəl bir kitabçı dükənə girən bir uşaq böyük bir ehtimalla istədiyi kitabi tapa bilər..." .

Güney çağdaş qadın yazarlarının əsərlərinin təhlil obyekti seçilmesi də maraq doğurur. Bu əsərlərdə ən adı hüquqların pozulmasından başlayan etirazın geniş miqyası, Güney ədəbiyyatında açıqca duyulmaqdə olan feminizm hərəkatı... əks olunur. Müəllif yazır: "Məlihə Əzizpur, Raziyə İftixari, Rübəbə Quluzadə (Sevda), Cəmile İmamdust, Türkan Umurlu, Ruqiyə Vəlidə (Güneş), Şərifə Cəfəri, Fərənek Fərid İpek, Sima Səmədi, Lalə Cavanşir, Nigar Xiyavi, Səkinə Purhəsən, Alma Muğanlı və s. bu kimilə xanım şairlərin yaradıcılığında azad, bağımsız Vətən, ana dili, milli kimliyin tanınması arzuları ilə yanaşı, qadın azadlığı, qadın haqları, feminizmin diktə etdiyi bir sıra önemli məsələlər də mühüm yer tutur".

Məsələn, Ziba Kərbasının aşağıda nümunə getirəcəyimiz şeirində qeyd edilən etiraznidaları birbaşa deyil, sətiraltı mənalarda duylular:

*Daha gəlmə!
Ceyran, naqışlı gedən yollar
Cizix-cizixdır.
O taydan bu taya
Ayağımın izini tutub gəlsəydin,
Tutuşardıq.
Tox zəmanənin qoynunda
qucaqlaşardıq...*

Bu bölümde mövzuya eks cinsin içdən, həssas və obyektiv yanaşması, münasibəti də görünür. Onların qadın haqqında fikirləri, "Canından can payı verən insana, yaşam bağışlayan cahana"

verdikləri dəyər tərənnüm olunur. İsmayıllı Cəmilinin "Qadın, Xanım, Xatın, Ana" şeirində deyildiyi kimi:

*Qadın incəliyin inci bulağı
Qadın şirin laylalar qucağı
Qadın həyatın ana ocağı.*

Kitabın "Güneydə poeziyanın əsas obyekti insandır", "Şairlər şeir doğaraq can verirlər dünyada", "Kurşun yağmuru altında oturub çay içməkdir sevgi..." və s. bölmələrində Güney şairlərinin əksər əsərlərində şahə qalxan azad, xoşbəxt gələcəyə inam duyuları, əbədiyyaşar sevgi motivləri, qurbətdə yaşamaq məcburiyyətində qalan qələm əhlinin Vətən həsrəti, Vətənin istiqlalı naminə birleşməyə, ayağa qalxmağa çağırış... oxucunun üzünü, ruhunu qarsır. "Biz mutlu olamadıq, heç zaman "xoşbəxtlik qafiyəsi"ni də tapmadıq" adlanan bölümədə isə 2011-2014-cü illərdə Güney Azərbaycan nəşrinin vəziyyəti tədqiq olunur.

Azərbaycan torpaqları bölünsə də, söz sənəti, ədəbiyyat bölmənədi... Əslində dəyərli tədqiqatçıımız Esmira Fuadın demək, inanmaq və inandırmaq istədiyi də elə budur. Kitabın redaktoru filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Nərgiz Cabbarlının "Ön söz" əvəzi yazdığı "Güney ədəbiyyatı", yoxsa ədəbiyyatımızın o biri üzü?" yazısında deyildiyi kimi: "...bu kitabı... həm də bir can olduğumuza xatırlamaq və yaddan çıxmamaq üçün gərəklidir. Çünkü insanın ürəyini titrədən bir həqiqət içindən diri-diril boylanır: biz sərhədə ayrılsaq da, danılmaz bir faktdır ki, simvolik də olsa, adlarla, məkanlarla da olsa, hər iki tərəf bir-birinin ədəbiyyatında öz mövcudluğunu qoruyur".

Bütün söylənənlərə son olaraq "Güneyli yazarların mənə dərinliyi, məzmun dolğunluğu, dəyişik forması ilə seçilən əsərlərinin sadəcə üslub və ifadə xətalarını aradan qaldırmaq gərəkdir" qənaətinə gələn müəllif vahid sistemi ədəbi dilin formalşdırılmasının günün ən aktual tələblərindən biri olaraq sənət adamlarının daimi dərtişmə mövzusuna çevrildiyini də içdən gələn yanğı ilə söyləyir və özünün də çox inandığı fikirləri dələ gətirir: "...bu xalq azadlıq nəğməsini bir daha, özə də əbədi olaraq oxuya biləcəkdi...".

Zümrüd QURBANQIZI,
"Respublika".